

Altruism based on self-love in Aristotle's theory of friendship "philia" in Nicomachean Ethics

Fereshte Abolhasani Niarki 1

1. Assistant professor of the Department of Islamic Philosophy and Theology, University of Mazandaran, f.abolhasani@umz.ac.ir

Article Info:

Article type:
Research Article

history:
Received:

2022/1/27

Received:

2022/11/30

Accepted:

2022/12/24

Published:

2023/1/19

Keywords:

Aristotle, friendship, self-love, altruism, virtue.

Abstract: In the analysis of "Philia," Aristotle has deriving friendship from self-love in Nicomachean Ethics, speaking the importance of selfishness on achieving eudemonia. Dose books VIII and IX provide an altruistic or egoistic view of friendship? Self-love is evident in Aristotle's words; although the attribution of Aristotle's theory to moral-egoism has been rejected as a teleological theory. Altruism is expressed by the phrase "to want good things for another 'for his sake and not for one's own". The theory of Philia is a pattern bringing love and virtue together n in the form of self-love, first, and then its extension to the other. That is to say our feelings or attitudes of friendship are derived from attitudes towards ourselves. The term "another self" represents a motivation for friendship that leads to altruistic goals, that is, attention to the other for the sake of other which arises from the similarity of people in intellectual part (nous).

Cite this article: Abolhasani Niarki, F. (2022). Altruism based on self-love in Aristotle's theory of friendship "philia" in Nicomachean Ethics. *Philosophical Meditations*. 13(31),377-405, <https://doi.org/10.30470/phm.2022.547616.2174>

© The Author(s).

Publisher: University of Zanjan.

DOI: <https://doi.org/10.30470/phm.2022.547616.2174>

Homepage: phm.znu.ac.ir

Introduction: Friendship is a virtue that Aristotle dealt with in books VIII and IX of the *Nicomachean ethics* and book VI of *Eudemian*, creating a context for commentators to discuss the relationship between friendship and altruism.

Is Aristotle's philosophy of "friendship" capable to show that friendships are completely altruistic? What complicates the answer to these issues is Aristotle's emphasis which is explaining friendship in terms of relations that are in the case of self-love. By the way, other evidences for self-love are observed in his works. According to these terms, "egoism" and "altruism," if we imagine Aristotle in the space of modern world discussions, the question of the conformity of his theory with the theory of egotism or altruism would be proposed, as debated in the present study.

In world literature, the book *Love and Friendship in Plato*

and Aristotle by Price deals with Aristotle's friendship. Moreover, many articles are published such as Annas, 1998; Cooper, 1997; Kahan, 2015; West, 2001. Also The other article under the title of "Aristotle: egotist or altruist?" has been published in the journal of ethical research in Persian, but the present article focuses on Aristotle's "philosophy of friendship," which is an important topic in political philosophy, and the former article is about Aristotle's moral theory.

Methodology What is the aim of Aristotle by returning from altruism to self-love, in the phrase "feelings of friendship towards others 'come from' feelings or attitudes towards ourselves"? Would it be possible to bring altruism and self-love together? Would it be possible to consider a certain kind of altruism, such as "self-referential altruism," on Aristotle's theory, as judged by

some scholars? (“Self-referential altruism” means ‘concern for others, but just for the others who have some special connection with oneself). Whether the grounding of other-love on self-love has another meaning remains unanswered. In the present study, we first gathered altruism and egoism evidences. The most important evidence indicated by the interpretation of altruism in Aristotle’s friendship theory is considering ‘the concern of the other for the sake of other’ as a ground of friendship. Further, with the rational-philosophical analysis of Aristotle’s opinions, we first attempted to question the relationship between altruism and self-love; second, we judged his altruistic view. Then, we made an effort to judge Aristotle’s theory.

Findings: The present study argues that Aristotle's self-love and love for others cannot be reduced to moral-egoism or moral-altruism which is a teleological theory in moral

philosophy. Despite self-love, Aristotle believes there is no obligation that an ideal benefit for the person just be the self-benefit, but he emphasizes “a concern for the interests of others for their own sake.” This means that in all the acts, “the main goal and object” are not the achievement of ultimate personal benefits in the long run. Aristotle knows friendship as widening the positive relationship with self to the relationship with the other. Furthermore, Aristotle gives some reasons for wanting the welfare of others for their own sake, and not merely as requirements for personal happiness. In advising altruism, the benefits of the other is a justified reason. One can say that Aristotle’s self-love would be brought together with altruism. So, Aristotle’s egotism and altruism are not the ultimate moral act, but it is a characteristic of behavior or personality. In this study, we have reached the friendship

theory associated with “virtue” to justify altruism (despite evolving from self-love).

Discussion and Conclusion:

In Aristotle’s view, altruism evolved from self-love because others are engaged in affection for me that are like me in the characteristics and virtues of the rational part of my soul (nous). It means that friendship is a virtue. In other words, the self and the other are beloved due to adornment with virtue. Aristotle’s theory can be named “the theory of friendship returning to the friendship of virtue for the sake of virtue.” To design this model and theory, Aristotle found all the principles of “friendship” advice interrelated and different from the precedents such as Plato. For example, the role of conceptual components is of great importance in the definition of friendship. Friendship is analyzed in three types (friendship of pleasure, friendship of utility, and good

friendship); good friendship being introduced as the perfection of the all kinds of friendship. Thus, friendship is not to get pleasure or ego utility, but it is just the love of virtue in every situation we are aware of it. Further, by making a difference between *philia* and love, blameworthy selfishness can be rejected. Among all the components, the discussion of ‘another-self’ is important because with this term, Aristotle successfully portrays reconciling self-love with altruism. Some phrases can depict Aristotle’s pattern:

1. The rational part of my soul is my true and real self,
2. I like my true self and I am the best friend for myself,
3. The true self of all persons is the rational part and their virtues,
4. I am aware of another true self that is fundamentally identical to myself
5. I am the best friend with the real self of the other,

6. The real self of the other is, in fact, my real self.

References:

- Aristotle, (1381), *Nicomachean Ethics*, Translated by Abolghasem Pourhosseini, Tehran, University of Tehran Press, Volume 2.
- Aristotle, (1390), *Politics*, translated by Hamid Enayat, Tehran, Scientific and Cultural Publications.
- Annas, Julia, (2015). *Plato and Aristotle on Friendship and Altruism*. *Mind*, Available at: <http://mind.oxfordjournals.org/> at University of Manitoba on June 12, 2015.
- Annas, Julia, (1988). SELF-LOVE IN ARISTOTLE. *The Southern Journal of Philosophy*, Vol. XXVII, Supplement, pp 1-18.
- Batson, C. Daniel, (2011), *Altruism in humans*, Oxford New York.
- Bierhoff, Hans-werner,(2002), *prosocial behavior, USA and Canada*, by Taylor amd Francis Inc, psychology press, first published.
- Cooper, John M. (1977). “Aristotle on the Forms of Friendship.” *The Review of Metaphysics*, vol. 30, pp. 617–648.
- Frankena, William.K., (2012), *Ethics*, translated by Hadi Sadeghi, Qom, Taha.
- KAHN, CHARLES H. (2015).Aristotle and Altruism, *Mind*, vol. 90, 1981, pp. 20–40.Downloaded from <http://mind.oxfordjournals.org/> at Lakehead University on March 18, 2015.
- Price. A. w. (1989), *love and friendship in Plato and Aristotle*, Oxford, Clarendon press.
- Plato, (1367), *Plato Complete Works*, translated by Mohammad Hassan Lotfi, Tehran, Kharazmi, 1367.
- Singer, Peter, 1991, *A Companion to ethics*, Oxford, Blach well, publishers, Ltd.
- Singer, Peter, (1400), *Doing the most good. How effective altruism is changing ideas about living ethically*. Translated by

Armin Niakan, Tehran, Ney
Publishing House.

- Scott. N and Seglow. J, 007,
Altruism, CONCEPTS IN THE
SOCIAL SCIENCES, Two Penn
Plaza, New York.
- West. J. A. (2001). Self-
Referential Altruism in
Aristotle's Philosophy of
Friendship, *Aporia* vol. 11 no. 2,
pp. 39-47

دانشگاه زنجان

تأملات فلسفی

شماره ۲۶۱۵-۲۶۱۸

شماره چاپی: ۵۲۵۲-۲۲۲۸

انجمن حقوق فقهی اسلامی ایران

دیگر دوستی مبتنی بر محبت به خود در نظریه «فیلیا» نیکوماخس ارسطو

فرشته ابوالحسنی نیارکی

۱. استادیار گروه فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه مازندران، f.abolhasani@umz.ac.ir

اطلاعات مقاله:

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ‌ها:

دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۷

بازنگری: ۱۴۰۱/۹/۹

پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۳

انتشار: ۱۴۰۱/۱۰/۲۹

واژگان کلیدی:

ارسطو، دوستی، خودخواهی، دیگر دوستی، نوع-دوستی، فضیلت.

چکیده: ارسطو در تحلیل «فیلیا» در نیکوماخس، دیگرخواهی را به «رابطه محبت آمیز فرد با خودش» مبتنی ساخته است و از شکوه خودخواهی در نیل به اودایمونیا سخن می‌گوید. مؤیدات دیگری نیز بر خوددوستی و شواهدی دال بر دیگر دوستی در نیکوماخس قابل رصد است. بر این اساس، کتاب هشتم و نهم، از حیث مسأله خوددوستی یا نوع دوستی و فراتر از آن، خود گروهی یا دیگر گروهی مورد توجه مفسران قرار گرفته است. خوددوستی در کلام ارسطویی صراحت آشکاری دارد؛ تنها این که انتساب خود گروهی اخلاقی بر ارسطو به عنوان نظریه‌ای غایت‌انگرا نه رد شده است. آنچه در نظریه ارسطویی اهمیت دارد، مؤیدات دیگر دوستی است که: (۱) از رابطه نوع دوستی با خوددوستی پرسش کنیم، سپس (۲) در باب نوع دوستانه بودن دیدگاه وی داوری کنیم. دیگر دوستی ارسطویی غایت فعل اخلاقی نیست، بلکه صفت رفتار است و می‌تواند جزء رفتارهای نوع دوستانه طبقه بندی شود. عنصر نوع دوستی با عبارت «خواستن خیر دیگری به خاطر دیگری» بیان می‌شود. دوستی، امری ذومراتب است که تصویرسازی از کامل ترین وجه آن که دوستی بر اساس فضیلت است، نمایانگر جهان ایده آل محبت محور است و دوستی‌های منفعت‌نگر و لذت‌نگر، بالعرض دوستی نامیده شده‌اند. می‌توان الگوی نظریه فیلیا را چنین ترسیم کرد که شامل بر محبت به فضیلت است که فرد ابتدا در خود می‌یابد و دوستی، تسری این رابطه به دیگری است. اصطلاح خوددیگر، نمایانگر نیروی انگیزشی در برقراری دوستی است که به سبب اشتراک در جزء عقلانی، اهداف و پیامدهای نوع دوستانه را نتیجه می‌دهد؛ یعنی توجه به دیگری به خاطر دیگری که البته این توجه، برآمده و برآورنده فضایل در رابطه‌ای متقابل است.

استناد: ابوالحسنی نیارکی، فرشته. (۲۰۲۲). دیگر دوستی مبتنی بر محبت به خود در نظریه «فیلیا» نیکوماخس ارسطو. *تأملات فلسفی*، ۱۳(۳۱)، ۴۰۵-۳۷۷. <https://doi.org/10.30470/phm.2022.547616.2174>

© نویسندگان .

ناشر: دانشگاه زنجان.

DOI: <https://doi.org/10.30470/phm.2022.547616.2174>

Homepage: phm.znu.ac.ir

۵۲

مقدمه

دوستی از فضایی است که ارسطو در کتاب هشتم و نهم اخلاق نیکوماخس^۱ و کتاب ششم اخلاق ائودموس^۲ به آن پرداخته است و فضایی برای بحث از رابطه دوستی با دیگر دوستی فراهم ساخته است: آیا فلسفه «دوستی» نزد ارسطو، قابلیت ارائه به عنوان یک نظریه نوع دوستانه را دارد؟ آنچه پاسخ به این مسائل را از دیدگاه ارسطاطالیس پیچیده می کند، تأکید ارسطو در بند ۱۱۶۶- الف اخلاق نیکوماخس، بر بازگشت دیگرخواهی به «روابط محبت آمیز فرد با خودش»^۳ است؛ اتفاقاً مؤیدات دیگری نیز از چنین استنباطی در آثار وی قابل رصد است که در متن مقاله به آن می پردازیم. بر این اساس، مسأله یا «ایگوئیسم/ خودگروی»^۴ یا «آلتروئیسم/ دیگر دوستی»^۵ قابل طرح می شود: بر اساس این اصطلاحات، اگر ارسطو را در فضای بحث های جهان مدرن تصور کنیم، آراء دوستی نزد وی، بر نظریه خودگروی قابل تطبیق است یا دیگرگروی؟ اساساً مقصود ارسطو از بازگشت دیگرخواهی به محبت به خود چیست؟ آیا

دیگر دوستی و محبت به خود، در نظریه ارسطو قابل جمعند؟ شاید همان گونه که برخی اندیشمندان قضاوت کرده اند، نوع خاصی از دیگر دوستی، نظیر «نوع دوستی خودارجاع»^۶، یعنی «نگرانی برای دیگران اما صرفاً دیگرانی که با فرد ارتباط خاصی دارند»، بر نظریه ارسطو قابل حمل است؟ و یا خیر، اساساً چنین ابتدایی، یعنی ابتدای محبت بر دیگران بر محبت به خود، معنای دیگری می تواند داشته باشد؟ به نظر می رسد تحلیل آراء ارسطو در باب دوستی، پاسخ به این مسائل را با خود به ارمغان خواهد آورد. بنابراین مسأله این جستار، بررسی فلسفه دوستی نزد ارسطوست تا بر اساس آن، رابطه دوستی خود و دیگرخواهی را، بر اساس اصطلاحات نظریه های اخلاقی، بررسی و نقش و جایگاه دوستی را در اخلاق ارسطویی تصویر کنیم. مقاله ای تحت عنوان «ارسطو: خودگرا یا دیگرگرا؟» در مجله پژوهش های اخلاقی چاپ شده است که کل نظریه اخلاقی ارسطو را جست و جو می کند. تمایز مقاله پیش رو با مقاله مذکور، این است که تمرکز مقاله حاضر، بر «فلسفه

4 . Egoism

5 . Altruism

6 . self-referential altruism

1 . Nicomachean Ethics

2 . Eudemian Ethics

3 . self-love

(۱) محبت یک احساس طبیعی است: مثل محبت پدر نسبت به اولاد (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۰۵).

(۲) «دوستی (فرا تر از یک هیجان عاطفی)»^۳ نوعی فضیلت است. (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۰۵).

(۳) تبیین دوستی بر اساس عواملی چون مشابهت (مشارکت در امور ظاهری) و تضاد (مخالفت) و هم‌سنخ (همجنس بودن) و ... نیست؛ بلکه انگیزه و غایت دوستی و محبت، نیل به محبوب (خیر، مطبوع و مفید) است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۰).

(۴) «لذت»، «منفعت» و «فضیلت» عوامل محبت به محبوب هستند، بنابراین از دوستی‌های سه‌گانه لذت‌نگر، منفعت-نگر و فضیلت‌نگر یاد شده است. دوستی نزد ارسطو امری ذومراتب است. دوستی‌های مبتنی بر لذت و منفعت، «بالعرض» دوستی هستند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۲).

(۵) «دوستی کامل، دوستی مردمان بافضیلت است که در فضیلت مشابه یکدیگرند» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۵). علت این امر آن

دوستی «ارسطو است که سرفصل مهمی در فلسفه سیاسی و سیاست مدن است و نه نظریه اخلاقی ارسطو؛ همچنین مقاله مذکور، صرفاً انتساب نظریه ارسطویی به خودگرایی یا دیگرگرایی را رد می‌کند، اما مقاله حاضر علاوه بر رد این انتساب، به رابطه خوددوستی و نوع دوستی نزد ارسطو می‌پردازد که با الگوی دوستی با خود واقعی من و تسری به خود واقعی دیگری، به نوآوری‌هایی دست می‌یابد.

۱. رصد مؤلفه‌های مفهومی دوستی در نیکوماخس

«فیلیا»^۱ واژه‌ای یونانی است که افلاطون در لیزیس^۲ و ارسطو در نیکوماخس و ائودموس به بررسی آن پرداخته‌اند. به تعبیر جولیا آناس «این واژه یونانی را نمی‌توان با دوستی برابر دانست، اما ترجمه منطقی دیگری وجود ندارد» (Annas, 2015: 532). اینک با رصد مؤلفه‌های آن از سراسر کتاب هشتم و نهم، تلاش می‌کنیم به مدلی مفهومی که مطابق تصویرسازی وی از دوستی است دست یابیم.

۳. ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۲۲

1. philia
2. Lysis

است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۷). همچنین دوستی نوعی «برابری» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۲۲) و «تساوی در امتیازات» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۲۵) است.

(۹) «عشق در جوانان که از هیجان‌ناشی از عواطف است و منشأ آن لذت است»، دوستی به معنای واقعی کلمه نیست (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۳).

فلاسفه دوره یونان، سه نوع دلبستگی را از هم جدا می‌کردند: آگاهانه (نظیر عشق به خدا)، اروس (نوعی عطش پرشور نسبت به معشوق که نوعاً ماهیت جنسی دارد)، فیلیا (توجه محبت‌آمیز یا احساس دوستانه نسبت به دوستان، اعضای خانواده، همکاران، همه هم‌میهنان) (هلم، ۱۳۹۴: ۱۴). نظریه دوستی ارسطویی، ناظر به فیلیاست.

(۱۰) ارسطو، دوستی را در رابطه با خیر خود (خوددوستی/حُب ذات) نیز تحلیل کرده است: «انسان بافضیلت آنچه در واقع خوب است یا به نظر او خوب می‌آید، برای خود آرزو می‌کند» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۶۷ و ۱۶۸) و «تمام احساساتی که دوستی را تشکیل می‌دهد، عبارت از

است که «چنین دوستانی از آنکه نیک یعنی فی‌نفسه نیکند، آرزومند خیر همدیگرند» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۵). در مورد دو نوع دوستی دیگر، فقط بر اثر مشابهت (با دوستی حقیقی) دوستی نامیده می‌شود (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۸).

(۶) دلبستگی که «یک نوع هیجان عاطفی» و به معنای علاقه به امور بی‌جان است، دوستی نیست؛ زیرا در دوستی، دوسویه بودن و خیرخواهی نهفته است اما در دلبستگی این امور منتفی است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۰).

(۷) خیرخواهی^۱ نحوه‌ای از احساسات عاطفی است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۷۱) و از مؤلفه‌های دوستی است. اما «خیرخواهی، همان دوستی یا محبت» نیست (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۱ و ۱۷۱) زیرا اگر خیرخواهی دوسویه و متقابل باشد، به آن دوستی می‌گوییم» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۱).

(۸) قاعده و شرط دوستی آن است که «هریک از طرفین همان بهره‌مندی یا مشابه بهره‌مندی را که روا می‌دارد، دریافت می‌کند» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۷). در دوستی «بهره‌مندی متقابل» شرط

۲-۱. مؤیدات خوددوستی در نظریه دوستی

ارسطو عبارتی در ماهیت دوستی دارد که برای برخی مفسران، منشأ فهم خودگروی و یادست کم خودخواهی، و یا حداقل سبب پرسش از نوع رابطه نوع دوستی و خوددوستی شده است (Annas, 2015: 539; Annas, 1988: 9; Khan, 2015: 21; West, 2001, 39).

«احساسات عاطفی‌ای که ما در برابر دوستانمان داریم، ... ناشی از روابط (محبت‌آمیز) فرد با خودش است» (۱۱۶۶-الف؛ ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۶۶).

ارسطو، پنج علامت تعیین‌کننده دوستی را فهرست می‌کند و ادعا می‌کند که هر یک از آنها در رابطه یک انسان بافضیلت با خودش یافت می‌شود. در دیدگاه ارسطو حتی «دوستی با فرد دیگر، همانند دوستی با خودِ دیگر در نظر گرفته می‌شود (Annas, 1988: 1). تفسیر خودخواهانه در سایر مواضع نظریه دوستی نیز مؤیداتی دارد که در جدول شماره (یک) فهرست شده و سبب شده است حمل خودپرستی بر آراء ارسطویی قرینه‌های بیشتری داشته باشد. ارسطو در باب عشق به خود، عبارتی دارد که حمل خوددوستی را بر نظریه وی مستند می‌کند.

«عالی‌ترین درجه خصوصیات دوستی «در رابطه انسان با خودش دیده می‌شود ... بر این اساس، رابطه انسان نسبت به خود، تمام احساساتی که دوستی را تشکیل می‌دهد، عبارت از تسری این رابطه با دیگران است» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۰).

تسری این رابطه با دیگران است» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۰).

۱۱) خیرخواهی متقابل در دوستی برای طرفین، نباید مکتوم و غیرمشهود باشد (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۱).

۱۲) شمول و دایره دوستی، فراتر از روابط فردگرایانه درون‌شخصی و بین‌شخصی، به روابط جمعی و ساختارگرایانه نیز نسبت داده شده است: «همچنین افراد یک نژاد و تبار باهم احساس محبت متقابل می‌کنند» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۰۵). «در هر جماعتی، شکلی از عدالت و حتی نوعی از دوستی دیده می‌شود» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۳۲). ارسطو اشکال متعددی از جوامع سیاسی نام برده است که گویی سبب تعدد آنها، اشکال گوناگون دوستی در میان آنهاست (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۳۶-۱۴۴).

۲. گزارش آراء نیکوماخس در دوستی خود و دیگری

به نظر می‌رسد فیلیا از مفهوم‌سازی سقراطی تا تصور ارسطویی، می‌تواند هم شامل انگیزه‌های خودخواهانه و هم شامل انگیزه‌های نوع‌دوستانه باشد (Annas, 2015: 535). فیلیا، متعلق خیر می‌خواهد و در تعریفش همیشه «به خاطر چیزی و به دلیل چیزی» قید می‌شود (Annas, 2015: 537). متعلق خیر، یا خود فرد است، یا دیگری.

جدول شماره یک: مؤیدات خوددوستی در نظریه دوستی

ردیف	عنوان	شواهد خوددوستی
۱	ضرورت دوستی	هیچ کس بدون داشتن دوستان نمی تواند خوب زندگی کند.
		صاحبان زور و قدرت و ثروت، نیازمند دوستانند، به جهت: (۱) نشر نیکوکاری در بین دوستان؛ (۲) حفاظت دوستان از مزایا و ثروت افراد (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۰۵).
		هنگام تنگدستی و ناکامی، دوستان تنها پناهگاه هستند.
		دوستی، مددکار نوجوانان برای حفاظت آنان از خطاست.
		دوستی برای سالخوردگان موجب تأمین مواظبت و جبران فقدان قوت آنهاست.
فوائد دوستی	فوائد دوستی	افراد در سن کمال، جهت تحریض به افراد شریف، نیازمند دوستی اند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۰۵).
		دوستی دو نفر، سبب خوب فکر کردن و خوب عمل کردن آن دو است.
اوصاف دوستی	اوصاف دوستی	محبت باعث قوام مدائن است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۰۵).
		وقتی که مردم با هم دوست باشند، نیازی به عدالت نیست (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۰۵).
دیگران دوستی	والدین و فرزندان برادران بنی اعمام زن وشوهر	داشتن تعداد زیادی از دوستان، یک امتیاز جمیل است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۰۶).
		در واقع پدران و مادران، فرزندان خود را چنان دوست دارند که گویی فرزندان پاره تن آنها هستند و فرزندان والدین را، زیرا خود را مولود آنها می دانند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۴۵).
		والدین، اطفال را چون خود دوست می دارند، چون موجوداتی که از آنها پدید می آید مانند خود آنهاست (خود دیگری) (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۴۶).
		فرزندان، والدین را از آن جهت که مولود آنها هستند دوست می دارند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۴۶).
		چون مولود مشترکند، و روح واحدند در دو بدن، و دارای خصال یگانه، احساس یگانگی می کنند.
نقش دوستی در	نقش دوستی در	سبب دوستی اینکه آنان احفاد آباء واحدند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۴۷).
		مرد طبعاً مایل به تشکیل یک زوج است. علاوه بر تولیدمثل در باب تمام احتیاجات حیاتی، زن و مرد به هم نیازمندند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۴۷).
		دوست، خود دیگری است و وظیفه اش فراهم آوردن چیزی است که انسان از تدارک آن عاجز است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۴).
		داشتن دوست به عنوان بزرگترین خیرهای خارجی لحاظ شده است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۵).
		مردمان خوشبخت، احتیاج به کسانی دارند که آنها را مورد نیکوکاری قرار دهند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۵).
		گذراندن وقت با دوستان و مردمان نیک، بهتر از معاشرت با ناآشنایان یا آشنایان اتفاقی است. داشتن دوست برای مردم خوشبخت امری است ضروری (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۶).

	سعادت فردی	<p>با مشارکت با دیگری، تحمل بار زندگی امری بهتر می‌شود. بدین ترتیب فعالیت انسان سعادت‌مند بادوام‌تر خواهد بود (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۶).</p> <p>آنچه بالطبع نیک است، برای انسان بافضیلت، بالذات نیک و مطلوب است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۷).</p> <p>آنچه برای آدم بافضیلت مطبوع است، باید آن را در تملک داشته باشد، وگرنه احساس نقص خواهد کرد؛ در نتیجه انسان سعادت‌مند نیازمند دوستان بافضیلت است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۹)؛ زیرا در اثر معاشرت، فضیلت آنان رو به افزایش می‌نهد و موجب تکامل آن‌ها می‌شود (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۹۶).</p>
	جلب لذت و نفع برای خود	<p>هر یک لذت خود را در اعمالی که مبین خصلت ویژه او و در نتیجه در اعمالی که از یک نوع هستند بروز می‌دهد (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۵)</p> <p>از تمام این نظرها هریک از طرفین همان بهره‌مندی یا مشابه بهره‌مندی را که روا می‌دارد دریافت می‌کند اگر انسان در جست‌وجوی نفع و لذت برآید، امکان بهره‌مندی آن از بسیار کسان میسر است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۲۳).</p> <p>کسانی که در زندگی مستغنی‌اند، احتیاج به دوستی افراد سودرسان ندارند بلکه به دوستان خوشایند نیازمندند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۲۳).</p> <p>دو طرف دوستی، همان امتیازی را دریافت می‌دارند که به دیگری می‌دهند و به‌طور متقابل خواهان خیرهای مشابه هستند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۲۵).</p> <p>گله و شکایت در دوستی، مبتنی بر نفع رایج است چون همیشه مطالبه سود بیشتر دارند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۵۰).</p> <p>دوستی با مرد نیک یا آدم بانفوذ اگر سودی بر آن مترتب نباشد، به چه درد می‌خورد؟ (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۵۵)</p> <p>اشخاص غمزده وقتی دوستان برای آنان غمگساری می‌کنند، تسکین می‌یابند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۲۸).</p> <p>مردم آرزوی چیزی را خواهند کرد که برای خود آنان خوب باشد (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۲۸).</p>
	متعلق خیر	<p>انسان بهترین دوست خویش است و باید خودش را بالاتر از همه چیز دوست بدارد (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۰).</p> <p>دوستی در ناکامی ضروری است زیرا انسان در این حال نیازمند دوستانی مفید است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۹۲).</p>

۲-۲. پروای دیگری به‌خاطر دیگری به‌عنوان مبنای دوستی

به‌نظر می‌رسد تفسیر دیگرخواهی نیز بر نظریه دوستی ارسطویی بدون شاهد و استناد نیست: ارسطو در تحلیل ماهیت دوستی

می‌نویسد: «دوست، کسی است که آنچه در حقیقت خوب است یا آنچه به نظرش خوب می‌آید، برای دوست خود بخواهد و همچنین دوست، کسی است که برای دوستش طلب حیات و دوام عمر، برای خاطر محبت به او کند» (۱۱۶۶-الف؛ ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۶۷)؛

دوست .... اجماعی گسترده وجود دارد بر سر اینکه داشتن پروای کسی به خاطر او، هم متضمن احساس همدلی و هم متضمن عمل کردن به خاطر خود اوست» (هلم، ۱۳۹۴: ۱۸).

جدول شماره دو: مؤیدات دیگر دوستی در نظریه دوستی

همچنین مؤیدات دیگری نیز برای پروای دیگری به خاطر دیگری، در سایر مواضع نظریه فیلیانیکوماخس آمده است که جدول شماره «دو» به آن می‌پردازد. در نظریه دوستی، غالب دیدگاه‌ها بر آنند که «یکی از شرایط دوستی، پروای هریک از دوستان، نسبت به دیگری است؛ آن هم به خاطر خود

ردیف	عنوان	شواهد دیگر دوستی
۱	مؤلفه‌های مفهومی دوستی	در مورد یک دوست، این وظیفه ماست که آنچه را خیر اوست برای او آرزو کنیم (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۱). در دوستی، خیرخواهی دوسویه و متقابل است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۱).
۲	متعلق خیر	وقتی مردم با کسی دوست هستند، هر کدام به طور متقابل برای خود و دیگری، آرزومند آن چیزی هستند که مبنای دوستی آن‌هاست (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۲). آدم نیک چون با کسانی دوست شود، پسند آنچه را دوستان پسندند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۲۲). دوستی نوعی اجتماع است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۹۵). دوست، کسی است که آنچه در حقیقت خوب است یا آنچه به نظرش خوب می‌آید، برای دوست خود بخواهد و همچنین دوست کسی است که برای دوستش طلب حیات و دوام عمر برای خاطر محبت به او کند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۶۷).
	ارزش و مراتب دوستی	دوستی‌های مبتنی بر نفع و سود، دوستی عرضی هستند زیرا در این دو مورد، بالذات شخص محبوب را دوست نمی‌دارند، بلکه دوست داشتن آن‌ها از جهت سود و فایده یا خوشایندی آن‌هاست (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۳). در دوستی، دوستان، همدیگر را به خاطر خودشان و خصوصیات بالذات خودشان دوست می‌دارند، نه سود و منفعت (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۲). زیرا از جهت نیکی فی‌نفسه، آرزومند خیر همدیگرند. دوستی کامل، دوستی افراد بافضیلت است زیرا هریک از آن‌ها هم به نحو مطلق و هم برای دوستش خوب است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۵). مردمان نیک در آن واحد، به طور مطلق خوبند و هر کدام برای دیگران نیز مفید فایده‌اند. مردمان نیک، هم به وجه مطلق و هم برای همدیگر خوشایندند. در مورد این دوستی، تعلق به دوستان به وسیله خود آن‌ها دارد (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۵).

نشانه‌های دوستی	۱) برای دوستش کارهای خوب (یا ظاهراً خوب) بکند؛ (۲) برای دوستش آرزوی طول عمر و زندگی بکند؛ (۳) با دوستش وقت بگذراند؛ (۴) انتخاب‌هایش مانند دوستش باشد؛ (۵) با شاد بودن دوستش، شاد و با ناراحتی دوستش ناراحت شود (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۵).
-----------------	--

۳. تحلیل رابطه خوددوستی و نوع دوستی در نظریه «فیلیا»

ارسطو خوددوستی را به صراحت بیان کرده است، بنابراین مسأله ما، انتساب یا عدم انتساب ارسطو به دیدگاه خوددوستی نیست، تنها اینکه خوددوستی ارسطویی را تحلیل کنیم و ببینیم از چه نوعی است. آنچه در نظریه ارسطویی، اهمیت دارد مؤیدات دیگردوستی است که (۱) از رابطه نوع دوستی با خوددوستی نزد ارسطو پرسش کنیم (به ویژه به سبب تأکیدهایی که بر اشتقاق نوع دوستی از خوددوستی آمده است)، سپس (۲) در باب نوع دوستانه بودن دیدگاه وی داوری کنیم و در نهایت (۳) نوع نظریه ارسطو را به قضاوت کنیم.

۳-۱. تحلیل خوددوستی ارسطویی

الف. خودگروی اخلاقی: تأکیدهای ارسطویی در باب خوددوستی، بر خودگروی اخلاقی قابل حمل نیست؛ زیرا «خودگروی» و «پی جویی خیر شخصی» متفاوت هستند و هر توجهی به خودی، خودگروی نیست.

ارسطو همچون خودگروی، الزام نمی‌کند که: (۱) خیری که هدف غایی فرد است «فقط»، «باید» خیر و منافع خود باشد (پالمر، ۱۳۸۸: ۶۷؛ فرانکنا، ۱۳۹۲: ۵۳ / singer, 201: 1999)، بلکه وی بر «خیر دیگری، به خاطر دیگری» توجه می‌دهد. خودگروی اخلاقی ادعا می‌کند که «من از نظر اخلاقی باید برخی از اعمال را انجام دهم اگر و فقط اگر و به این دلیل که انجام آن عمل، منفعت شخصی من را به حداکثر می‌رساند» (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2002). البته در خودگروی اخلاقی نیز امکان یا صدور فعل مطابق با خیر دیگری منتفی نیست، اما توجه به دیگری، با نوعی نگاه ابزاری و سودجویانه همراه است و در تمامی این افعال «غرض و غایت اصلی»، تحصیل بالاترین میزان منافع شخصی در درازمدت است (پالمر، ۱۳۸۸: ۶۷؛ فرانکنا، ۱۳۹۲: ۶۰). (۲) در حالی که ارسطو دوستی را تسری رابطه مثبت با خود، به رابطه به دیگران می‌داند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۰) و از غرض و غایتی اصلی سخن

نمی‌گوید. دوستی، صرفاً ابزاری برای کسب منافع خودی نیست، بلکه ارسطو پس از توصیف عشق به خود، دوستی را چنین تعریف می‌کند: «دوست کسی است که برای دوستش طلب حیات و دوام عمر برای خاطر محبت به او کند» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۶۷)؛ همچنین، از نظر خودگروان تنها توجیهی که می‌توان برای رفتارهای نوع‌دوستانه انجام داد این است که این افعال، خیر ایشان را در نهایت به حداکثر برساند، در حالی که ارسطو برای توصیه به دیگر دوستی، خیر خود دیگران را نیز دلیل موجهی برای عمل می‌داند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۶۷). ضمن آن که (۳) خودگروی اخلاقی، نظریه‌ای توصیه‌ای و غایت‌گرایانه است و در تقابل با دیگرگروی (مثل سودگرایی و یا عاطفه‌گرایی) مطرح می‌شود. ارسطو اگرچه به خوددوستی پرداخته است اما چنین نیست که همچون خودگروی (فرانکنا، ۱۳۹۲: ۴۷)، خوددوستی را تنها ملاک و معیار اساسی برای تشخیص و تعیین عمل درست و نادرست و بایسته به لحاظ اخلاقی معرفی کند. (۴) همچنین نمی‌توان مؤیدات دیگر دوستی ارسطویی را دیگرگروی خواند. دیگرگروی، هرچه را که به انگیزه

دوستی دیگران و دیگرخواهی است، خوب، و هرکاری را که محرک آن، حُب ذات و خوددوستی است، بد می‌داند (مصباح، ۱۳۸۷، ۲۰۴) و هیچ جایگاهی را برای مفهوم احترام به خود و حمایت از خود قائل نیست (رند، ۱۳۹۷: ۱۰)؛ در حالی که ارسطو حُب ذات را فضیلت می‌خواند. دیگرگرایی اخلاقی ناب، معتقد است که عمل یا قاعده درست آن است که بیشترین خیر دیگران، غیر از خودش را فراهم آورد (فرانکنا، ۱۳۹۲: ۴۹). به تعبیر آین رند، اخلاق مبتنی بر دگرخواهی، تصویر درنده‌خویی و بی‌رحمی را برای واژه خودخواهی خلق کرده است که «هرگونه پرداختن به خواسته‌ها و علایق خویشتن، کاری پلید است» (رند، ۱۳۹۷: ۸). البته دیگرگروی مدعی نیست که انگیزه نفع شخصی برای انسان منتفی است، بلکه ادعای دیگرگروی، آن است که ما علاوه بر امیال شخصی، اهداف و امیال معطوف به دیگری نیز داریم و مقصود نهایی اعمال، عبارت از رساندن بیشتر خیر به دیگران است (مصباح، ۱۳۸۷: ۳۵). آنچه در دیگرگروی یا عاطفه‌گرایی مورد نظر است که «بهبود وضع انسان‌ها را یگانه امری می‌دانند که ارزش غایی و

رفتار نوع دوستانه دارند، کمک کننده باشد. خودگروی روان شناختی بحث از انگیزه‌های انسانی است یعنی انسان نمی‌تواند کاری انجام دهد که نفع خود در آن ملحوظ نباشد و نه بحث اخلاقی و باید و نباید! (پالمر، ۱۳۸۸: ۷۱) ارسطو در هیچ موضعی از آراء خود، انسان را در خودخواهی سررشتی توصیف نمی‌کند و شاهدی نیافتم که ارسطو معتقد باشد «انسان بر سررشتی آفریده شده است که تنها انگیزه حاکم بر همه کردارهای او، منفعت شخصی و حب ذات است» (هلمز، ۱۳۸۲: ۱۴۳). اگرچه خودگروی روان شناختی منکر اعمال فداکارانه نیست، اما امیال فداکارانه را انکار می‌کند (پالمر، ۱۳۸۸: ۷۳) اما ارسطو، بر انگیزه‌های فداکارانه تأکید می‌کند.

می‌توان گفت خودخواهی و نوع دوستی نزد ارسطو، اصطلاحات بسته امروزی را ندارند که در تقابل هم هستند؛ بلکه خوددوستی ارسطویی با دیگردوستی قابل جمع است و ارسطو این دو را در کنار همدیگر آورده است: «احساسات عاطفی‌ای که ما در برابر دوستانمان داریم، ... ناشی از روابط (محبت آمیز) شخص با خودش است. در واقع دوست، کسی است که آنچه را در

مطلوبیت ذاتی دارد» (سینگر، ۱۴۰۰: ۱۰)، از نظر ارسطو قابل پذیرش نیست زیرا دیگردوستی ارسطویی در راستای تأمین اودایمونیاست (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۵) و اگر هم نظریه وی را غایت‌گرا بدانیم، غایت سعادت است و نه رساندن بیشترین خیر به دیگران.

ب. خودگروی روان شناختی: عده‌ای مؤیدات ارسطویی بر خوددوستی را حمل بر خودگروی روان شناختی می‌دانند و معتقدند احساسات عشق به خود، به نوعی ابتدایی هستند و باید به وابستگی به دیگران «توسعه» پیدا کنند (khan, 2015: 23). به تعبیر جولیا آناس، اینکه در مورد هر فرد، خود و نگرانی‌هایش به طور اجتناب‌ناپذیری از خود و نگرانی‌های دیگران نزدیک‌تر است، «به هیچ وجه به این معنا نیست که شخص فقط می‌تواند به نوعی به دیگران توجه کند که آن‌ها را برای نگرانی‌های خود مؤثر سازد؛ همچنین این به هیچ وجه بدان معنا نیست که شخص باید دغدغه‌هایش را در اولویت قرار دهد، یا حتی این کار از نظر اخلاقی مجاز است (Annas, 1988:2)، بلکه ملاحظات خودخواهانه می‌تواند برای توضیح اینکه مردم چگونه انگیزه‌ای برای

حقیقت خوب است یا آنچه به نظری خوب می‌آید، برای دوست خود بخواهد» (ارسطو، ۱۶۷:۱۳۸۱). خودخواهی و دیگر دوستی ارسطویی، غایت فعل اخلاقی یا توصیف سرشت ذاتی آدمی نیست، بلکه صفت رفتار و یا شخصیت است.

۳-۲. آیا می‌توان نظریه ارسطویی را نوع دوستانه قلمداد کرد؟

رفتارهای جامعه‌گرا^۱ که خود، نوعی از رفتارهای کمک‌کننده^۲ هستند، انواع مختلفی دارند و نوع دوستی یا دیگر دوستی^۳ یکی از زیرمجموعه‌های آن است. رفتارهای کمک‌کننده شامل همه انواع حمایت‌های بین‌شخصی است، در حالی که رفتارهای جامعه‌گرا و نوع دوستانه که به اقدام برای منفعت رساندن به دیگران تحلیل می‌شود، دایره تنگ‌تری دارد و علی‌رغم شباهت در ظاهر و نتیجه آشکار رفتار، تفاوت این دو به انگیزه‌های فاعل آن‌هاست. در نوع دوستی، بر مفهوم «نگرانی برای رفاه و نیازهای دیگران به خاطر خود ایشان با نوعی همدلی و به دور از خودخواهی» تأکید می‌شود (Bierhoff, 2002: 9-10; Batson, 2011: 36). برخی نظریه‌های نوع دوستی

بر ماهیت دیگر دوستی و از خود گذشتگی^۴ سرشتی انسان تأکید می‌کند و یا اینکه معتقد است انسان دست‌کم، گاهی انگیزه نوع دوستانه دارد که از طریق هنجارهای درونی‌شده و یا همدلی حاصل از در نظر گرفتن موقعیت دیگران به رفتار می‌انجامد (Bierhoff, 2002: 177). اگر نوع دوستی عبارت از «تمایل به فکر کردن در مورد رفاه و حقوق افراد دیگر، احساس نگرانی و همدلی نسبت به آن‌ها و رفتار در جهت منافع آن‌ها» است (Bierhoff, 2002: 245)، پس از نظر ارسطو، دوستی واقعی بنا به تعریف، نوع دوستانه است. عنصر نوع دوستی با عبارت «خواستن خیر دیگری به خاطر دیگری» بیان می‌شود (Khan, 2015: 21). عده‌ای خودپرستی را این آموزه می‌دانند که یک عامل، هیچ دلیلی برای عمل ندارد مگر اینکه بتوان به نحوی نشان داد که به نفع اوست و نوع دوستی را این آموزه معرفی می‌کنند که حداقل در برخی موارد، منافع شخص دیگری می‌تواند دلیل صدور رفتار باشد (Annas, 2015: 535). اگر بر وصف «برخی موارد» و «برخی اوقات» (و نه همه و همیشه)، در تعریف

3 . Altruism
4 . selfless

1 . prosocial behaviour
2 . helping behaviour

نوع دوستی تکیه کنیم، مؤیدات ارسطویی برای نوع دوستی بسیار است و ما در جدول شماره «دو» آن‌ها را فهرست کرده‌ایم.

خصوصیاتی که ارسطو برای دوستی برشمرده است، بیانگر نوع دوستانه بودن آن است. ارسطو احساس مثبت را در فکر کردن به رفاه دوست دخیل می‌داند. «دوست کسی است که آنچه در حقیقت خوب است یا به نظرش خوب می‌آید، برای دوست خود بخواهد». پروای دیگری و احساس همدلی نیز از خصوصیات دوستی ارسطویی است: «دوست، کسی است که در شادمانی و غم‌های دوستش سهیم است». رفتار برای رفاه و حقوق افراد دیگر نیز در دوستی نقش دارد: «دوست کسی است که عمرش را در مصاحبت دیگری می‌گذارند» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۶۷).

برای صدور یک رفتار جامعه‌گرا ممکن است انگیزه‌های مختلفی مثل انگیزه‌های خودخواهانه مثبت (ایجاد رضایت، لذت و نفع کوتاه‌مدت یا بلندمدت برای خود)، یا انگیزه‌های خودخواهانه منفی (رفع احساس گناه و عذاب وجدان) و یا حتی انگیزه‌های نوع دوستانه وجود داشته باشد. انگیزه و نیت امری پنهان است؛ علاوه بر آن ممکن است

در یک عمل، چندین انگیزه را که ترکیبی از نوع دوستی و خودخواهی است، شاهد باشیم. بنابراین قضاوت در باب نوع دوستانه یا خودخواهانه بودن رفتار و اینکه کدام یک غالب است، قضاوت آسانی نیست. ضمن آنکه اگر ملاک رفتار اخلاقی را چنین سخت‌گیرانه و بدون هیچ نوع خوددوستی در نظر بگیریم، هیچ رفتاری صورت نخواهد پذیرفت. به زعم برخی اندیشمندان «اگر هدف نهایی، کاهش رنج شخص دیگر باشد، انگیزه پشت پاسخ اجتماعی، نوع دوستانه برجسب‌گذاری می‌شود و لذات و منافع و پاداش‌هایی که ممکن است اتفاق بیفتد، به عنوان پیامدهای ناخواسته درک می‌شوند» (Bierhoff, 2002:245). به اعتقاد ارسطو، در دوستی، خیرخواهی، دوسویه و متقابل است؛ یعنی هر یک از دوستان، آرزومند خیر دیگری است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۱). بر این اساس اگر ارسطو، لذات و منافی برای دوستی برشمرده است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۰۵-۱۰۶)، می‌توان آن‌را نتایج و پیامدهای چنین رفتاری قلمداد کرد.

۳-۳. توجیه نوع دوستی علی‌رغم اشتقاق از خوددوستی: دوستی با «فضیلت»

برای توجیه نوع دوستانه بودن دیدگاه ارسطویی در عین اشتقاق از خوددوستی، تفاسیر متنوعی دیده می‌شود: (۱) برخی اندیشمندان بر عنصر خوددوستی تأکید کرده و در عین حال کوشیده‌اند نوع دوستی را به نحوی توضیح دهند: یک انسان‌ها دارای موهبت خوددوستی و توانایی گسترش خوددوستی، به روش‌های خاص به دیگران هستند (Annas, 1988: 2-4)؛ (دو) هر چند نوع دوستی به خوددوستی محدود شده است، اما نوع دوستی به صورت ظاهری و خوددوستی به صورت اساسی تر باقی مانده است (Annas, 1988: 10)؛ سه) «دوست، خود دیگری است» (khan, 2015: 32)؛ چهار) انسان با فضیلت، فضیلت خودش را دوست می‌دارد و آن فضیلت را در هر که بیابد دوست می‌دارد؛ بنابراین دیگر دوستی مبتنی بر خوددوستی است (Annas, 2015, 541).

(۲) برخی دیگر بر نوع دوستی تأکید کرده‌اند و ابتداء آن را بر خوددوستی به نحوی توجیه کرده‌اند. از این میان برخی به یک نوع خاصی از نوع دوستی نظیر نوع دوستی خودارجاع اشاره کرده‌اند، یعنی «نگرانی برای دیگران، اما برای دیگرانی که ارتباط

خاصی با خود دارند و نه نوع دوستی نسبت به همه» (Khan, 2015: 20)؛ (دو) برخی از تمایز هدف از انگیزه نوشته‌اند؛ یعنی در نوع دوستی، هدف، منحصراً به رفاه شخص دیگر مربوط می‌شود، ولی انگیزه، شامل توجه به نفع، رضایت یا رفاه خود عامل است و معتقدند وجود چنین خودی در انگیزه، مانع از نوع دوستانه بودن آن عمل نمی‌شود (khan, 2015: 24)؛ (۳) برخی نیز، دوستی ارسطویی را ترکیبی از نوع دوستی و خودپرستی می‌دانند (west, 2001, 39).

می‌توان گفت دوستی ارسطویی، یک امر ذومراتب است و تصویرسازی از کامل‌ترین وجه آن، نمایانگر جهان ایده‌آل محبت محور ارسطو است. پس قضاوت در خودپرستی یا دیگرخواهی در هر مرتبه از دوستی شاید متمایز باشد؛ برای مثال در مراتب پایینی، سمت و سوی منافع و سود شخصی در میان است، اما مرتبه بالادستی متفاوت است و اساساً برای ارزش فضیلت، از جهت خیر مطلق بودن، دوستی، چه در خودمان آن را بیابیم، چه در دیگری مشاکلمان، ارزش دارد: «در واقع مردمان شریر (بی فضیلت) هیچ لذتی از دوستی هم‌دیگر نمی‌برند مگر اینکه نفعی در میان

خوشایند نیز به خاطر ویژگی‌های تصادفی خود، آرزوهای خوب برای یکدیگر دارند (cooper, 1977: 635). وقتی ارسطو از خود دوستی صحبت می‌کند، مقصودش خودخواهی افراد عادی در منافع و ... نیست، بلکه بحث از انسان خوب در این آموزه مطرح است. بحث ارسطو ناظر به خود خیر و فضیلت و خوبی است. فرد فضیلتمند، خودش را به خاطر فضیلت دوست دارد و دوستش را چون مشاکل در فضیلت اوست، دوست دارد؛ یعنی محور، فضیلت است و عشق به فضیلت برای فضیلت است:

«هم فضیلت هم انسان بافضیلت، معیار همه چیز هستند ... زیرا انسان نیک، هرکاری را که می‌کند، از لحاظ آن جزء عقلانی نفس است که در او وجود دارد و به نظر می‌آید این جزء عقلانی، حقیقت باطنی هر انسان را تشکیل می‌دهد ... انسان بافضیلت، با دوستش در همان رابطه‌ای است که با شخص خود است» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۶۷-۱۶۹).

وقتی متعلق دوستی فضیلت است، فضیلت را در هر کجا بیابیم محبوب است و معلوم است هر کسی فضیلت خود را زودتر از دیگران درک می‌کند؛ پس این تقدم، تقدم مبتنی بر شناخت فضیلت است. به تعبیر جولیا آناس، وقتی مردم بر سر فضیلت رقابت می‌کنند، آنچه آنان انجام می‌دهند به ضرر دیگران نیست، بنابراین رقابت واقعی، مانند

باشد. تنها دوستی بین مردمان نیک است که مصون از خلل است» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۸). ارسطو دوستی بر اساس منافع شخصی را دوستی نمی‌داند (مگر بالعرض) و معتقد است این رابطه فقط بر اثر مشابهت (با دوستی حقیقی) دوستی نامیده می‌شود (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۸). ارسطو، دوستی کامل را دوستی مردمان بافضیلت می‌داند که در فضیلت مشابه یکدیگرند، زیرا چنین دوستانی از آن جهت که نیک یعنی فی حد نفسه نیکند، آرزومند خیر همدیگرند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۵). در این میان، اساس و هدف دوستی، فضیلت است ولی مفید فایده بودن نیز به عنوان پیامد رفتار می‌آید:

«... و هر یک از آن‌ها در عین حال هم به وجه مطلق و هم برای دوستش خوب است، زیرا مردمان نیک در آن واحد به طور مطلق خوبند و هر کدام برای دیگران نیز مفید فایده-اند» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۱۵).

کوپر تلاش می‌کند تا استدلال کند که همه دوستی‌ها در فلسفه ارسطو، ماهیت نوع دوستی دارند. او مدعی است که نه تنها دوستان خوب، بلکه دوستان مفید و خوشایند نیز به خاطر صفات یکدیگر کارهای خوبی انجام می‌دهند. دوستان خوب به خاطر ویژگی‌های اساسی خود، برای یکدیگر آرزوهای خوب دارند و دوستان مفید و

کلی نظریه فیلیا را چنین ترسیم کرد که شامل بر دوستی آرته است، چه در من باشد چه در دیگری. پرایس نشان می‌دهد که چگونه دیدگاه ارسطو از عشق و دوستی، نه تنها در روابط شخصی، بلکه در خانواده و حتی دولت شهر، نوید حل دوگانگی قدیمی بین خودگرایی و نوع دوستی را می‌دهد (price, 1987).

۴-۳. تحلیل نظریه «دوستی فضیلت برای فضیلت»، در حل مسأله نوع دوستی مبتنی بر محبت به خود

در نظر ارسطو، دیگر دوستی مشتق از خوددوستی است زیرا دیگرانی شامل بر محبت من هستند که در اوصاف و فضایل ناشی از جزء عقلانی من، در دو بعد نظر و عمل، نظیر من هستند. فی الواقع، متعلق دوستی، خیر و فضیلت است و خود و دیگری، به سبب آراستگی به خیر و فضیلت، محبوبند. می‌توان نظریه ارسطو را به «نظریه بازگشت دوستی به دوستی فضیلت برای فضیلت» نام‌گذاری کرد. ارسطو برای طراحی این مدل و نظریه، تمامی ارکان آموزه «دوستی» را هماهنگ و متلائم و متفاوت از پیشینیانی نظیر افلاطون چیده است که در ادامه، برخی از آن ویژگی‌ها را مورد تحلیل انتقادی قرار می‌دهیم:

خوددوستی واقعی، چیزی را از دیگران نمی‌گیرد، یا با منافع آن‌ها در تضاد نیست یا آن‌ها را از بین نمی‌برد» (Annas, 1988: 7). بر این اساس، خوددوستی بر پایه «فضیلت»، نمی‌تواند خودخواهانه قلمداد شود. ضمن آنکه ارسطو از استعمال واژه «خودخواهی» برای صفات شخصیت مثبت ترسی ندارد، زیرا معناسازی وی از این واژه متفاوت است. تحلیل مفهومی «خودخواهی» نزد ارسطو، تمایز دو نوع زیستن، زیستن انتفاعی و زیستن عقلانی است.

خودخواهی مورد تقبیح (مذموم) نزد ارسطو به معنای سهم خواهی در ثروت‌ها، افتخارات، لذات جسمانی و شهوات است و خودخواهی به حد کمال (مثبت) چنین تعریف می‌شود: «خودخواه به حد کمال کسی است که دوست‌دار این قسمت عالی نفس (جزء عقلانی) است» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۸۲). به نظر می‌رسد اساساً مفهوم‌سازی ارسطو از خودخواهی، متفاوت از واژه‌ای است که ما در فرهنگ خودی از آن فهم می‌کنیم و به معنای عشق به خوبی‌های من و جزء عقلانی و فضایل من است. بر این اساس، می‌توان نظریه فیلیا را به نظریه فضیلت‌نگر ارسطویی ارجاع داد و الگوی

۱-۴-۳. نقش مؤلفه‌های مفهومی در عالم تعریف

تحلیل مفهومی دوستی نزد ارسطو با بیان مؤلفه‌های آن، گویی چنان جهت‌گیری و سامان یافته است که در نظریه‌سازی وی در آموزه «دوستی فضیلت برای فضیلت» نقش بازی می‌کند.

الف: تحلیل بر اساس متعلق دوستی و

نه ماهیت آن: دوستی نزد ارسطو بر اساس دوستی‌های سه‌گانه یعنی متعلق آن، یا همان غایات دوستان تحلیل شده است و نه ماهیت آن. اتفاقاً ارسطو خود، با چالش و نقد بر تعاریف پیشینیانی نظیر افلاطون به چنین تعریفی دست یافته است. اگرچه افلاطون به نحو جسسته و گریخته و در قالب مثال و گفتگو در لیزیس، از متعلق دوستی با زیبایی، دوستی با مفید و خیر نیز بحث‌هایی داشته است و ارسطو را نمی‌توان وامدار او ندانست؛ اما تحلیل «فیلیا» به سه نوع لذت‌نگر، منفعت‌نگر و فضیلت‌نگر در آثار ارسطو به نحو منسجم نظریه‌پردازی شده است. تعریف افلاطون از دوستی بر اساس مشابهت یا ضدیت است (افلاطون، ۱۳۶۷: ۱۳۸-۱۶۵)؛ البته اگرچه ارسطو تعریف افلاطونی به مشابهت را به چالش می‌کشد اما نهایتاً با نظریه خود دیگر وی، اساساً دوستی دو

دوست، بر اساس شباهت ایشان در فضایل جزء عقلانی رقم می‌خورد. یعنی چون محبوب فرد، فضیلت است و دیگری را در این امر، مشاکل و مشابه خود می‌یابد، به او عشق می‌ورزد. همین نوع تعریف ارسطویی، اولین قدم در معرفی ملاک‌هایی برای بیان ارتباط خوددوستی یا نوع دوستی است؛ زیرا دوستی‌های فضیلت‌نگر، کمال انواع دوستی است و گویی دوستی، فقط آن است و لذت و منفعت اساساً دوستی واقعی نیست، بر این اساس، دوستی، برای کسب لذت یا منفعتی خودخواهانه نیست بلکه فقط دوستی خیر است، در هر موقعیتی که به خیر آگاهی یابیم. یعنی ما فضیلت را برای فضیلت دوست داریم و نه برای کسب منفعت خودی.

ب. دوستی خوبی با خوبی و نه صرفاً

جبران نواقص و کمبودها: دوستی صرفاً به میل به داشتن یا به دست آوردن امر خوبی که عامل فاقد آن و نوعی کمبود و نقصان است، یعنی به نحو «خودخواهانه» تعبیر نمی‌شود؛ بلکه حداقل در دوستی فضیلت‌نگر که اساس دوستی است، عامل، واجد برخی صفات نیک است که به آن محبت داشته و در هر کجا بیابد خواهان اوست؛ زیرا اگر تنها یک مورد وجود داشته باشد که دوستی

صرفاً برای رفع یک حاجت در شخص نباشد، می‌توان در خودخواهانه بودن دوستی مناقشه کرد. به نظر، این مقدمات در چالش با دیدگاه سقراطی است که در لیزیس تبلور یافته و دوستی را در فرد خنثی (نه خوب و نه بد) می‌داند که به دلیل وجود بدی‌ها، نظیر بیماری‌ها و فقدان‌ها، نسبت به خوبی‌ها احساس دوستی می‌کند زیرا دوستی بدها با یکدیگر حتی با وجود شباهت امکان‌پذیر نیست؛ همچنین دوستی خوب‌ها با یکدیگر نیز همین‌گونه است زیرا در آن، به دلیل وجدان خیرات، اشتیاقی نسبت به هم نهفته نیست، بلکه فقط آنچه نه خوب است و نه بد، می‌تواند فقط با خوب دوست شود (افلاطون، ۱۳۶۷، ج ۱: ۱۵۵). به نظر می‌رسد ارسطو با رد آموزه افلاطونی، یعنی «دوست داشتن خیر برای رفع نقصان» و جایگزینی «دوست داشتن خوبی و فضیلت، برای فضیلت»، در رد خودخواهانه بودن انگیزه‌های دوستی قدم‌های موفقی برداشته است.

ج: قید «رابطه متقابل» و تمایز از «حسن نیت»؛ در تأیید دیگر دوستی: همچنین ارسطو رابطه «دوستی متقابل» را در فیلیا شرط کرده است و نظریه افلاطون را در

لیزیس که بحث از دوسویه بودن دوستی را ناتمام گذاشته، به چالش می‌کشد و نظریه خود را بر اساس نقد مثال‌ها و کاربردهای افلاطون از دوستی بنا می‌ریزد. افلاطون صرفاً معتقد است طرف دوستی نباید احساس منفی به ما داشته باشد، در حالی که ارسطو فعلاً نه بحث از احساس متقابل مثبت را به پیش می‌کشد و معتقد است هر دو طرف دوستی باید نسبت به یکدیگر پروا داشته و آرزومند خیر دیگری باشد. بر این اساس، ارسطو دوستی را به صورت دگردوستی و در رابطه‌ای بین شخصی تحلیل کرده است، به‌ویژه آنکه بهره‌مندی متقابل نیز در تعریف دوستی به چشم می‌خورد. عنصر دگردوستی در تعریف ارسطو از دوستی، از این برمی‌آید که یک «فرد»، دیگری را واقعاً و برای او دوست دارد و این رابطه، اساساً دوطرفه است و نمی‌تواند صرفاً خودخواهانه باشد. همچنین دوستی ارسطویی متمایز از مفهوم حسن نیت و خیرخواهی صرف، تصویرسازی شده است یعنی علاوه بر دوطرفه بودن احساسات، باید این محبت برای هر دو سو مکتوم نباشد؛ بنابراین، دوستی، خیرخواهی و احساس متقابل آشکاری است که دو نفر نسبت به

یکدیگر فعالانه داشته و سبب صدور خیرات دوسویه می‌شود و این همان تعریف دیگردوستی است.

د. تمایز فیلیا از عشق در رد خودخواهی شهوانی: تحلیل مفهومی ارسطو از دوستی، با تأکید بر تمایز آن، از مفاهیم مشابه نظیر دل‌بستگی، نیکوکاری، خیرخواهی و ... آمده است. یکی از مهم‌ترین برادران دوستی، مفهوم عشق هیجانی (اروس) است که علی‌رغم پیشینانی نظیر افلاطون، بحث عشق را نیز مطرح کرده‌اند (در سمپوزیوم و فایدروس)، ارسطو آگاهانه اساساً هیچ بحثی از عشق نکرده جز آنکه آن را از مفهوم دوستی بیرون می‌داند. در نظام ذومراتب دوستی، هرچقدر در مراتب بالادستی دوستی باشیم، فیلیا به عشق به خیر نزدیک می‌شود اما در مراتب پایین‌دستی فیلیا، می‌تواند با اروس هم‌مرز شود زیرا مثلاً دوستی لذت‌محور، می‌تواند با عشق‌های این جهانی در نقاطی هم‌مرز باشد. به نظر می‌رسد نوع نظریه‌پردازی ارسطو که محبت به خیر و فضیلت را کمال دوستی می‌داند، هیجانانگیز عاشقانه زمینی را بی‌اساس می‌کند. اگرچه در ادبیات یونانی سه نوع عاطفه، اروس (عشق)، فیلیا (دوستی و محبت) و آگاپه

(عشق الهی) متمایز است اما ارسطو با طرح متعلق دوستی یعنی عشق به فضیلت جزء عقلانی یعنی حکمت که آرمان خردگرایانه او در طراحی نقشه زندگی سعادت‌مندانه است، در پی تعالی بخشیدن به آموزه فیلیای یونانی و بلکه افلاطونی است. وقتی فیلیا را با عشق هیجانی بر اساس لذت راهی نیست، دوستی، بر اساس خودخواهی شهوانی نیست. شاید آنچه مفسرین دوره اسلامی از دوستی ارسطویی نگاشته‌اند و از عشق به حکمت و در نهایت، والاترین تجلی حکمت یعنی عشق الهی می‌نویسند (خواجه طوسی، ۱۳۸۷: ۲۵۹ و ۲۷۶؛ ملاصدرا، ۱۹۸۱، ج ۷: ۱۸۶) می‌تواند ریشه در نوشته‌های ارسطو داشته باشد و اوست که خود، محبت را به نحو سلسله‌مراتبی ذکر کرده است و اولین و مقدم‌ترین محبت و دوستی، دوستی با جزء عقلانی خود و حکمت است. شاید اینکه فلاسفه دوره اسلامی در نهایت، دوستی واقعی را دوستی الهی می‌شمارند و دیگر انواع دوستی را مجازی تلقی می‌کنند، بازگشت به گفته‌های ارسطویی در سلسله‌مراتبی کردن و بالعرض خواندن سایر دوستی‌ها غیر از دوستی با حکمت است و نمی‌توان فلاسفه اسلامی را تنها متأثر از

داشتن خود، امری بسیار طبیعی جلوه می‌کند و این خوددوستی روان‌شناختی، این معنی را به دنبال نخواهد داشت که از منظر اخلاقی نیز فرد، باید نیازها و دغدغه‌های خود را در اولویت قرار دهد و صرفاً به اموری بپردازد که در آن منافع خودی دخیل است؛ زیرا ارسطو دوستی دیگران را نیز مورد تأیید قرار می‌دهد اگرچه استدلالی منطقی برای اثبات آن اقامه نمی‌کند و تنها با نظریه خود دیگر، دوستی با فرد دیگر را همانند دوستی با خود در نظر گرفته است. در نظر گرفتن دوست به‌عنوان خود دیگر، تأمین‌کننده یکی از تفاسیر واژه نوع دوستی است زیرا برخی آن را با قاعده طلایی معنا می‌کنند؛ یعنی در نظر گرفتن منافع و مصالح دیگران همچون منافع و مصالح خودمان (Scott and Seglow, 2007: 2). همچنین با نظریه خود دیگر، می‌توان گفت که تمامی موارد پنج‌گانه دوستی خود، به دوستی به دیگران نیز قابل تسری است. می‌توان در عباراتی الگوی ارسطویی را تصویرسازی کرد:

۱. جزء عقلانی نفس من، خود واقعی من است؛
۲. من خود واقعیم را دوست دارم و بهترین دوست خود هستم؛

افلاطون و فلوطین دانست؛ به‌ویژه آنکه ارسطو خود در ۱۱۷۷-الف نیکوماخس، تعقل را که اساس حب و دوستی است، دارای جنبه الهی یا الهی‌ترین جزء انسان برشمارده است. آموزه محبت به خیر، یک زیست عقلانی اخلاقی به بار می‌نشانند که با خودخواهی‌های عاشقانه قریب است و البته متفاوت از نظرات افلاطونی و فلوطینی در باب عشق آسمانی، از آموزه‌ای عرفانی دور است.

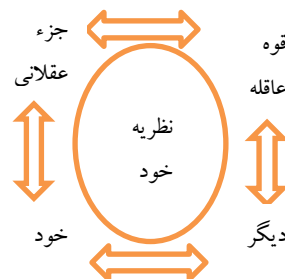
۲-۴-۳. دوستی با خود دیگر: آشتی خوددوستی با دیگر دوستی

در بند ۱۱۶۶-الف نیکوماخس، پنج نشانه اصلی در یک بسته تعریفی رسمی (بر اساس ویژگی‌ها) آمده است که از لحاظ ماهیتی، دوستی را نوع دوستانه جلوه می‌دهد؛ زیرا دوست، کسی است که خیر برای دوست خود بخواهد و برایش طلب حیات و دوام عمر کند و این طلب، برای خاطر محبت به اوست. ارسطو معتقد است که این پنج نشانه، ابتدا در روابط فرد با خودش یافت می‌شود؛ دوستی با خود، منشأ تسری این رابطه با دیگران است، زیرا محبت ما به دیگران اساساً ناشی از روابط محبت‌آمیز فرد با خودش است. در نظر ارسطو، دوست

بلکه این دو منع رفعی ندارند و اساساً فضیلت، محور همه خواستنی‌هاست؛ یعنی انسان، طالب فضیلت است که آن را هر جا بیابد به آن عشق می‌ورزد، پس خوددوستی و نوع‌دوستی به‌عنوان فواید و نتایج ثانوی دوستی جلوه می‌کند و نه غایت ابتدائی آن. در نتیجه می‌توان گفت خوددوستی یا دیگردوستی ارسطویی، برای کسب منافع و لذایذ برای خود یا دیگری نیست بلکه مبنا مجذوب فضیلت و مسحور جزء عقلانی بودن است و این می‌تواند به‌عنوان نتیجه، منشأ طلب منافع و لذایذ ثانوی برای خود و دیگری نیز باشد. خوددوستی ارسطویی، در رقابتی که او در بند ۱۱۶۹-الف نیکوماخس، تصویر می‌کند با منافع دیگران در تضاد نیست، بلکه یک فرد خوددوست، در جهت سود دیگران ایثار می‌کند تا آنجا که حتی برای کشورش نیز جان می‌دهد. اگرچه در نهایت، تصویری خودخواهانه از انواع ایثار با نیت «حفظ شرافتمندی شخصی» و یا حتی فروتر از آن «مسرت طولانی مدت در مقابل لذتی آنی» مرجح عمل نشان داده شده است، اما نتیجه اخلاقی‌ای که ارسطو در انتها توصیه می‌کند، به تغییر معنای خودخواهی از کسب منافع و لذایذ خودی به تلاش برای «حفظ

۳. خود واقعی همه افراد جزء عاقله و فضایل آن است؛
 ۴. من به خود واقعی دیگری که به‌سان خود واقعی من است، آگاهی دارم؛
 ۵. من با خود واقعی دیگری، بهترین دوست هستم؛
 ۶. خود واقعی دیگری، در واقع خود دیگر من است.
 نمودار «الف» نمایانگر نظریه فیلیای ارسطو است:

نمودار «الف»: نظریه خود دیگری در فیلیا

ارسطو می‌نویسد: «دوستی، شامل هر دو معنی است» (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۶۸)؛ یعنی نظریه ارسطویی هم خوددوستانه و هم نوع‌دوستانه است و این دو در نگاه وی، اساساً منع جمع ندارند، اما از سویی پروای دیگری، به‌خاطر فضایل شخصیتی اوست، و نه خود او؛ پس می‌توان گفت نظریه دوستی واقعاً نه خوددوستانه است و نه نوع‌دوستانه

زیبایی اخلاقی عمل» و تغییر سبک زندگی شهوانی به زیستن عقلانی می‌انجامد. البته خوددوستی مرد شریف، خواستنی است و با نوع دوستی، حتی در قالب ایثار جان نیز سازگار است. بحث از کسب لذات طولانی مدت در مقابل لذات فانی نیز مؤید خودخواهی نیست زیرا لذت نزد ارسطو، در قالب دوگانه لذت‌دانی و خارجی مفهوم‌سازی می‌شود که لذات ذاتی، یعنی لذت مولود تأمل، «رادی برای فرزاندگی نیست فقط لذت‌دانی خارجی (نظیر لذت‌دانی بدنی) سد باب آن‌هاست» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۹۳) تا آنجا که حتی خیر اعلی یعنی سعادت نیز، لذت محور توضیح داده شده است: «خیر اعلی نوعی لذت است هرچند که اکثر لذت‌دانی، بد باشند ... حیات سعادت‌مانده عبارت است از حیات مطبوع» (ارسطو، ۱۳۸۱: ۹۶).

۳-۴-۳. تقدم خود بر دیگری در مقام انگیزش یا ترتب منطقی در رفتار اخلاقی؛ و نه رقابت در اولویت منافع

مفهوم خود دیگری در نظریه ارسطویی به ما کمک می‌کند تا بدانیم دوستی ارسطویی، ریشه جدایی‌ناپذیری در تصور ما از خودمان دارد. در نظریه ارسطویی، خوددوستی مقدم بر دیگر دوستی است؛ به عبارت دیگر، احساسات و دوستی‌های ما نسبت به دیگران،

از احساسات یا نگرش و انگیزش ما نسبت به خودمان ناشی می‌شود و این معنای تقدم خوددوستی است که نافی دیگر دوستی نیست. همچنین می‌توان آن را از لحاظ اخلاقی، به تقدم رفتار درون‌شخصی بر رفتار برون‌شخصی نسبت دهیم یعنی تنظیم روابط محبت‌آمیز فرد با خود و سپس امکان تسری آن به دیگری. تقدم خود بر دیگری، چه در مقام انگیزش باشد و چه در مقام بیان ترتب منطقی رفتار، به معنای اولویت خوددوستی بر نوع دوستی در یک رقابت اخلاقی بر سر منافع نیست؛ بلکه برعکس، دوستی سلسله‌مراتبی ارسطو به نحوی است که هرچه در مراتب بالادستی خوددوستی باشیم، دیگر دوستی نیز مثلاً تا سرحد ایثار جان، اوج می‌گیرد و در جایگاهی نزدیک انگیزه‌های خوددوستی می‌نشیند ولی هرچه ما در مراتب پایینی خوددوستی باشیم، از دیگر دوستی نیز فاصله می‌گیریم. همچنین از آنجا که مفهوم فیلیا با شناخت خود درگیر است، هر کس که برای انسان شناخته‌تر است، دوستی با وی عمیق‌تر است و آنان که مشابهت ذاتی در بعد شناختی انسان دارند، دوستی عمیق‌تری خواهند داشت. این امر یادآور آینه بودن دوستان برای خودشکوفایی

شناختی شخصی است.

فضایل شایسته او و اصل وجودش یعنی جزء عقلانی او می‌شود. سایر انواع دوستی نیز اگرچه از جنس هم نیستند اما چنین نیست که هیچ اشتراکی با یکدیگر نداشته باشند بلکه همه در یک موقعیت کانونی که همان ابزار بودن برای نیل به سعادت شخصی است به هم میرسند؛ زیرا سعادت ارسطویی، علاوه بر فضایل، واجد برخی خیرهای خارجی است که دوستی نیز از جمله مؤلفه‌های آن است. این نکته که دوستی مؤلفه‌ای مهم در نیل به سعادت شخصی است، جنبه اتکا آن را بر خوددوستی منعکس می‌کند؛ زیرا دیگر دوستی برای نیل به سعادت برای فردی که دارای انگیزه‌های درونی است، با دلایلی پنج‌گانه، عنصری ضروری تلقی می‌شود؛ یعنی من برای سعادت‌مندی خود، جویای دوستی با دیگرانم و اینجا بحثی در انگیزه‌های دیگر خواهانه نیست. می‌توان گفت اگرچه ارسطو، دوستی را شرط سعادت کرده است ولی از تأکید بر توجه به ضروریات مصلحت خودی، نفی یا رد یا تعارض با انگیزه‌های نوع‌دوستانه نتیجه نمی‌شود. یعنی می‌توان هم برای برقراری مقدمات و عوامل سعادت به دوستی نظر داشت، هم دوست را خود دیگر خود دانست

۴-۳. نظریه دوستی بافضیلت در راستای نیل به اودایمونیا

الف. سعادت و کمال فردی: فیلیای ارسطویی یک پدیده پیچیده است که شامل عناصر شناختی، عاطفی و ارادی-انگیزشی است. شناخت فضیلت خود و دیگری، بُعد شناختی فیلیا است و دوستی در همه اشکال خود، خالی از عواطف نیست و آنچه دوستی را عاملی برای تصمیم و اراده می‌گرداند، نقش دوستی در نیل به سعادت فردی و جمعی است. دوستی ارسطویی صرفاً نوعی رابطه نیست، بلکه نوعی فرآیند و الگوی زیستن دو فرد است که با یکدیگر به دنبال زندگی کامل‌تر و واقعی‌تری هستند.

خوددوستی نزد ارسطو در فردی که اساساً یک فرد عقلانی است و در شخصی که غرق در جاه‌طلبی یا امیالش است اشکال کاملاً متفاوتی به خود می‌گیرد. ارسطو دوستی را به خوددوستی تقلیل نمی‌دهد، بلکه می‌گوید اگر ما دارای فضایل، به‌ویژه حکمت باشیم، چگونه می‌توانیم دغدغه نوع‌دوستی را گسترش دهیم که در آن نگرانی برای دوست برای خاطر خودش، تبدیل به دغدغه نگرانی برای او به خاطر

و منافع وی را در جهت وی و به خاطر خود او لحاظ کرد. این به معنای گره خوردن سعادت من با سعادت دوست است؛ زیرا طرف دوستی، فرد فضیلت‌مندی است که برای فضیلت محبوب است، پس دوستی او نیز در راستای سعادت‌مندی اوست. به نظر، توجه به سعادت شخصی، امری بسیار طبیعی است و تنها زمانی از دایره دیگر دوستی بیرون است که نافی سعادت دیگری باشیم. انسان موجودی مکانیکی نیست که اگر در انگیزه‌هایش، طلب خیر برای خود نهفته باشد، دیگر توان علاقه و پروای خیر برای دیگران از او بر نیاید.

ب. نوع دوستی در ساحت جامعه‌نگر و

سعادت جمعی: عده‌ای معتقدند که «در دوران کلاسیک، به نظر می‌رسد یونانی‌ها هیچ تصویری از عشق برادرانه که می‌تواند به همه بشریت تعمیم یابد، نداشتند و نوع دوستی عمومی، یک ایده آل اخلاقی یونانی محسوب نمی‌شود» (khan, 2015)؛ اما عباراتی در آراء ارسطو مشاهده می‌شود که دوستی را در ساختاری جمعی و بین اعضای خانواده و قبیله و همشهریان و سایر گروه‌ها مطرح می‌کند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۶۳). دوستی در قالبی جامعه‌نگر و

ساختار گرایانه در نیکوماخس و کتاب سیاست، نماینده قاطع دیگر دوستی در آثار ارسطو است. دوستی ارسطویی، عامل انسجام و همبستگی اجتماعی میان افراد مدینه است و می‌تواند به عنوان یکی از نظریات نوع دوستانه در فلسفه سیاست تلقی شود و بازگشت این محبت و دوستی به همدلی و برانگیختن عواطف بین افراد جامعه برای حفظ مدینه است. ارسطو عامل حفظ مدینه را دوستی و محبت و عواطف بین افراد جامعه می‌داند و معتقد است محبت جایگاه والاتری از عدالت و قانون‌گذاری در حفظ نظام دارد و حتی مهم‌ترین عامل در نیل به سعادت مدنی است (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۰۴ - ۱۰۶). دوستی ارسطویی تا آنجا پیش می‌رود که تنوع آن، غایت تنوع مدینه‌هاست و ارسطو از انواع مدینه‌ها طبق نظریه دوستی خویش یاد می‌کند (ارسطو، ۱۳۸۱: ۱۴۲). ارسطو در کتاب سیاست، به طور کامل به ساحت جمعی دوستی نظر دارد و با پذیرش هویت جمعی جامعه معتقد است: «مجموع افراد، دارای شخصیت یگانه‌ای است که خصال عقلی و اخلاقی خاصی دارد» (ارسطو، ۱۳۹۰، ۱۶۴). ارسطو شرایط کافی و لازم تشکیل جامعه سیاسی که هدف آن

می‌شود. بر این اساس، نظریه ارسطویی را دیگردوستی مبتنی بر «محبت به خود» نام‌گذاری می‌کنیم که در اصل، دوستی با دیگری، به سبب علاقه به فضایل اوست که او خود دیگر ماست.

نتیجه‌گیری

ارسطو سه نوع، دوستی لذت‌نگر، منفعت‌نگر و فضیلت‌نگر را معرفی کرده است که تنها دوستی بر محور فضیلت را دوستی حقیقی می‌داند. دوستی بر اساس لذت و منفعت، بالعرض و بر اساس مشابهت با فضیلت دوستی نامیده شده‌اند. دوستی ارسطویی، به دوستی با خود و دوستی با دیگران تحلیل شده است و ارسطو در مواضع متعددی از بازگشت و اشتقاق دیگردوستی از خوددوستی سخن گفته است. مؤیدات در باب خودمحور بودن دوستی از دیدگاه ارسطو در این پژوهش فهرست شده‌اند؛ این در حالی است که نظریه ارسطویی در دوستی، فقط به خود تأکید نمی‌کند بلکه شواهدی دال بر دیگردوستی نیز در نیکوماخس دیده می‌شود که در جدولی آمده است. از آنجا که خوددوستی به‌صراحت در آراء ارسطو آمده است، به تحلیل چگونگی آن پرداخته‌ایم. خوددوستی و

نیل به بهزیستی و سعادت و آزادی اراده است (ارسطو، ۱۳۹۰: ۱۵۸) برمی‌شمارد. به اعتقاد وی، محافل خانوادگی، انجمن‌های برادری و مجامع ویژه آیین‌های دینی و اجتماعی، شرط تحقق این اهداف است که همه این‌ها، به دوستی بازمی‌گردند. به عبارت دیگر، دوستی، سرملاک اصلی جامعه‌ای سعادت‌مند و نوع‌دوستانه است.

نظریه دوستی ارسطویی، یک بسته چندوجهی برای زیستن فلسفی است که همه ابعاد و ساحات آن، باید باهمدیگر فهم شود. با نظر در بحث‌های جامعه‌گرایانه، قاطعانه می‌توانیم بر نوع‌دوستانه بودن نظریه ارسطویی حکم کنیم. در قالب فردگرایانه نیز نظریه ارسطویی، با تعریف دوستی، به علاقه به رفاه و منافع و خیر دیگری برای دیگری در یک رابطه متقابل و بهره‌مندی دوسویه، نوع‌دوستی را پیش‌فرض دوستی می‌گیرد؛ اگرچه این نوع‌دوستی، برآمده از علاقه‌های فردی به خویش است که از عشق به فضیلت و خیر برمی‌خیزد. بر این اساس، نتیجه و پیامدهای این رابطه، نوع‌دوستانه است ولی انگیزش این رابطه، به سبب محبوبیت فضیلتی که در خویش یافته‌ام و دیگری را در آن مشابه دانسته‌ام، حاصل

توجه به خود، خودگروی اخلاقی یا روان‌شناختی نیست بلکه بر نوعی رفتار یا شخصیت دلالت می‌کند. ارسطو از استعمال واژه خودخواهی بیمی ندارد زیرا او دو گونه خودخواهی را از حیث مفهوم‌شناسی از یکدیگر بازشناخته است. خودخواهی مذموم، آن چیزی است که ما از واژه خودخواهی می‌فهمیم، ولی خودخواهی کمال‌محور ارسطویی، به معنای دوست داشتن فضیلت، جزء عقلانی خود واقعی شخص است. می‌توان گفت خوددوستی ارسطویی، بازگشت به دوستی فضیلت می‌کند و در بالاترین اشکال و آرمان‌های فیلیا است. نظریه ارسطویی را دیگر دوستی مبتنی بر محبت خود می‌نامیم.

دوستی ارسطویی باید واجد پیامدهای نوع‌دوستانه (طلب خیر دیگری برای خود دیگر) باشد، اما انگیزه رفتار به محبت، به جزء عقلانی من بازمی‌گردد که از آنجا که دوست، خود دیگر ماست و او را به سبب مشارکت در فضایل جزء عقلانی می‌ستاییم، او نیز محبوب خواهد بود. بنابراین، دیگر دوستی پیامد این رابطه متقابل است و خوددوستی، انگیزه اصلی و اولیه آن است که این انگیزه به خود دیگر ما، یعنی دوستی دوست سرایت می‌کند.

ملاحظات اخلاقی:

حامی مالی: این مقاله مستخرج از طرح با عنوان «خوانش اخلاق ناصری از نظریه فیلیا نیکوماخس ارسطو، خودگرایی یا دیگرگرایی؟» با حمایت دانشگاه مازندران است.

تعارض منافع: طبق اظهار نویسنده، این مقاله تعارض منافع ندارد.

برگرفته از پایان نامه / رساله: این مقاله برگرفته از پایان نامه/رساله نبوده است.

منابع

- مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ دوم.
- ارسطو. (۱۳۸۱). *اخلاق نیکوماخس*، ترجمه ابوالقاسم پورحسینی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، ج ۲.
- ارسطو. (۱۳۹۰). *سیاست*، ترجمه حمید عنایت. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ هفتم.
- افلاطون. (۱۳۶۷). *دوره آثار افلاطون*، ترجمه محمدحسن لطفی. تهران: خوارزمی.
- پالمر، مایکل. (۱۳۸۸). *مسائل اخلاقی*، ترجمه علی رضا آل بویه. تهران: سمت، چاپ اول.
- سینگر، پیتر. (۱۴۰۰). *دیگردوستی مؤثر (رساندن بیشترین خیر چگونه فهم ما را از زندگی اخلاقی تغییر می دهد)*، ترجمه آرمین نیاکان. تهران: نشر نی، چاپ پنجم.
- رند، آین، ۱۳۹۷، *فضیلت خودخواهی*، ترجمه پارسا بامشادی، تهران، انتشارات تمدن علمی.
- فرانکنا، ویلیام. کی. (۱۳۹۲). *فلسفه اخلاق*، ترجمه هادی صادقی. قم: طه، چاپ چهارم.
- طوسی، نصیرالدین. (۱۳۸۷). *اخلاق ناصری*. تهران: خوارزمی.
- مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۸۷). *نقد و بررسی مکاتب اخلاقی*. قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ دوم.
- ملاصدرا. (۱۹۸۱). *الحکمة المتعالیة فی الأسفار العقلیة الأربعة*، جلد ۷. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- هلم، بنت. (۱۳۹۴). *دانشنامه فلسفه استنفورد*، دوستی، ترجمه راضیه سلیم زاده. تهران: ققنوس، چاپ دوم.
- هلمز، رابرت ال. (۱۳۸۲). *مبانی فلسفه اخلاق*، ترجمه مسعود علیا. تهران: انتشارات ققنوس.
- Annas, Julia, (2015). *Plato and Aristotle on Friendship and Altruism*. Mind, Available at: <http://mind.oxfordjournals.org/> at University of Manitoba on June 12, 2015.
- Annas, Julia, (1988). SELF-LOVE IN ARISTOTLE. The Southern Journal of Philosophy, Vol. XXVII, Supplement, pp 1-18.
- Batson, C. Daniel, (2011), *Altruism in humans*, Oxford New York.
- Bierhoff, Hans-werner,(2002), *prococial behavior, USA and Canada*, by Taylor amd Francis Inc, psychology press, first published.
- Cooper, John M. (1977). "Aristotle on the Forms of

- Friendship.” The Review of Metaphysics, vol. 30, pp. 617–648.
- KAHN, CHARLES H. (2015). Aristotle and Altruism, Mind, vol. 90, 1981, pp. 20–Downloaded from <http://mind.oxfordjournals.org/> at Lakehead University on March 18, 2015.
  - Price. A. w. (1989), love and friendship in Plato and Aristotle, Oxford, Clarendon press.
  - Singer, Peter, 1991, A Companion to ethics, Oxford, Blackwell, publishers, Ltd.
  - Scott. N and Seglow. J, 2007, Altruism, CONCEPTS IN THE SOCIAL SCIENCES, Two Penn Plaza, New York.
  - West. J. A. (2001). Self-Referential Altruism in Aristotle’s Philosophy of Friendship, Aporia vol. 11 no. 2, pp. 39-47.
  - <https://plato.stanford.edu/entries/egoism/#pagetopright>, *First published Mon Nov 4, 2002; substantive revision Tue Jan 15, 2019.*